

ИЗГРАЖДАНЕ НА „ПАНСИОН БАТЕНБЕРГСКИ” ПРЕЗ 80-ТЕ ГОДИНИ НА XIX ВЕК В РАЗГРАД

Таня Тодорова

THE BUILDING OF THE BATTENBERG BOARDING
HOUSE IN 1880S IN RAZGRAD

TanyaTodorova

Abstract: *The building of the new monumental Battenberg boarding house in the period from 1881 to 1885 in Razgrad, originally meant to be a classical district school with a boarding house for 200 students, became possible thanks to the people of Razgrad, and the personal initiative of the leading Razgrad educationalists and political elite. The building is a typical example of the post-liberation architecture in Bulgaria, with its combination of Gothic and Renaissance features. The paper discusses the social policy of the local government in the field of education through the opening of the Battenberg Boarding School for poor students in 1882.*

Key word: *education; boarding school; project plan for the construction of a building; social and educational policy*

DOI: <https://doi.org/10.46687/TKIP8312>

Временното руско управление в България (1877-1879) е характерна част от Руско-турската освободителна война (1877-1878). Едновременно с военните действия се полагат основите на Третата българска държава. С тази задача е натоварена Гражданската канцелария при Главното командване на руската армия, ръководена от Владимир Черкасски (1824-1878), а по-късно от княз Дондуков Корсаков (1820-1893) (Angelova 2008: 11-19).

След Освобождението на Разград (16/28 януари 1878 г.) е проведен избор за първи градски съвет. За председател на градския съвет е назначен Васил Попов, за председател на окръжния съвет Георги Ат. Попов. Една от първите грижи на градския съвет е отварянето на класното и основно училище, които през войната почти една година са затворени. През есента на 1878 г. в Разград започват редовни учебни занятия едно начално смесено училище и едно класно смесено училище с по три класа с пет учители. Според „Привременния устав за народните училища“, приет през август 1878 г., народните училища се делят на три степени: първоначални – с тригодишен курс, средни – с двегодишен курс (девически и мъжки) и главни – с четиригодишен курс на обучение (също девически и мъжки). Народните училища са светски, издържат се от общината и първоначалният курс е задължителен (Boseva 2003: 44).

Учители през първата учебна година (1878/79 г.) в Разград са Георги Сгурев¹ (директор), Павел Каракулаков², Димитър Теодоров и тримата възпитаници на Болградската гимназия, учителката Хриса Карапеева и учителят Щерю Щерев. Хриса Карапеева-Дикова е родена през 1958 г. в Разград. Дъщеря е на учителя Кара Пею. Завършва с отличие Габровското класно училище през 1876 г. Учителка е в родния си град от 1876 до 1879 г. Напуска Разград през 1879 г. и учителства последователно в Силистра, Каварна, Тулча, Севлиево, пак в Разград и Лом. Хриса Карапеева не само е учителка, но и активна общественичка. Дебютира на разградската театрална сцена, което я нарежда сред първите актриси в Мелпомена в България (Paskaleva 1984: 141).

Класното училище през учебната 1878/79 г. има три класа с директор Г. Сгурев. През учебната 1880/81 г. класовете вече са четири с директор Радко Радославов, а през 1884/85 г. – пет класа с директор Анание Явашов.

По това време училището е смесено и настанено в училищната сграда, построена през 1972 г. в двора на черквата „Св. Никола“ (църквата „Св. Николай Чудотворец“). Издръжката на училището е поета от общината, като градският съвет определя сумата, която всеки гражданин трябва да заплати и която се събира от определен чиновник. Събраните средства той предава на председателя на училищното настоятелство, който от своя страна изплаща заплатите на учителите. През учебната 1885/86 г. мъжкото класно училище се отделя от девическото и се настанява в новопостроена училищна сграда, а девическите паралелки остават в църковния двор като самостоятелно девическо училище.

Известна информация за учителите и учебното дело в Разград след Освобождението е посочена в различни историографски източници (Yavashov 1930; Ivanov 1978; Ochertsi 1985; Entsiklopediya 1988; Stoykov 1968). Тя обаче е косвена предвид темата на настоящето съобщение – изграждането на пансион „Батенбергски“ в Разград.

С оглед да се създадат по-добри условия за селските младежи и девойки да продължат образованието си в разградското класно училище, възниква нуждата от изграждането на едно главно окръжно училище с пансион в град Разград. Основни

¹ Георги Сгурев е роден пред 1857 г. в Болград (Бесарабия). Завършва гимназия в родния си град през 1878 г. След учебната 1878/1879 г. продължава да учи право в Одеския университет. Връща се в България и работи в Министерството на правосъдието, а от 1897 до 1899 г. и като министър на правосъдието. Преподавател е в Юридическия факултет и дългогодишен редактор на юридическо списание. Народен представител е в X ОНС, XII ОНС, XIII ОНС, V ВНС и XV ОНС. Подпредседател е на XV ОНС (1912-1913). През 1921 г. е председател на Управителния съвет на Адвокатския съюз. Умира на 24 май 1941 г. в София (Angelova 2003: 44).

² Павел Каракулаков е роден в Болград (Бесарабия) през 1861 г. Завършва гимназия в Болград, а след учителството си в Разград учи в Мюнхен инженерни науки, които завършва през 1898 г. с научна степен. Пише статии в българския и чуждестранния печат. Работи като инженер в Пловдив. В Разград Каракулаков прекарва от 1878 до 1885 г., като само за една година през 1882 г. следва в Одеса. Две години той е директор на разградската гимназия. По предложение на Каракулаков разградското читалище „Съгласие“ се преименува на „Развитие“ през 1879 г. Още в 1879 г. юношата от Болград Павел Каркулаков става преподавател по пеене, учи учениците на нотна грамотност, съставя ученически хор (Tanchev 1994: 33, 160).

сведения за построяването на монументалното здание на „Пансион Батенбергски“ за периода 1881- 1885 г. дава Анание Явашов. Това е логично предвид заслугите на Явашов за Разград и неговата история. Анание Иванов Явашов е роден на 1 октомври 1855 г. в гр. Разград в семейството на Тодора и Иван Явашев. Баща му е абаджия, родом от дряновските колиби Драгойча, а майка му е от гр. Ески Джумая (дн. Търговище). Първоначалното си образование получава в родния си град. Според списъка на спомоществателите в книгата „Пълна математическа и физическа география“ от учителя му С. Петров през 1866 г. той е ученик в клас трети (приугоднителен), а през 1869 г. според книгата „Турско-български, френски речник“ от учителите му Ст. Попов и Димо Хранов – в четвърти клас. Учи в Разград до 1872 г. След това една година (1872 г.) е на занаят, обучава се на абаджилък. През 1873 г. влиза в сдружението на брат си Ст. Ив. Явашчоглу, ангросист бакалин, където стои до въстанието през 1876 г., когато напуска, заминава за учение и постъпва в Болград в трети клас на Централната болградска гимназия. Там завършва трети и четвърти клас и второто полугодие на пети клас. През учебната 1878/1879 г. заминава за Прага, където постъпва в пети клас на Реалната малостранска гимназия, която завършва със зрелостен изпит през 1881 г. През 1881/82 г. постъпва в Чехската държавна политехника, отделение „индустриална химия“, което завършва в 1884 г. През двете последни учебни години посещава като слушател в Чехския университет лекции по ботаника (при проф. Челаковски), зоология (при проф. Ферич), минералогия и геология (при проф. Крейън). След завръщането му в родината е назначен за учител директор на Разградското петокласно училище през учебната 1884/1885 г. На 5-ти април същата 1885 г. е избран за окръжен училищен инспектор на Разградския окръг с околиците Разградска, Поповска и Кеманларска. На 15 януари 1889 г. е назначен като първостепенен учител в Търновската мъжка гимназия, а от 15 март същата година – за първостепенен училищен инспектор в София на Софийското учебно окръжие, където служи до 1 септември 1891 г. На 1 септември 1891 г. е преместен за училищен инспектор на Разградското учебно окръжие, където служи до 1 август 1894 г., след което е преместен във Варна като училищен инспектор на Добричкото учебно окръжие, а от 1 май 1896 г. до 5 май 1899 г. – на Варненското учебно окръжие. От 5 май 1899 г. е назначен за един месец като учител във Варненската мъжка гимназия, след това преместен за училищен инспектор на Свищовското учебно окръжие и уволнен на 1 септември същата година. От 1 септември 1899 г. е назначен като учител във Варненската мъжка гимназия и от 15 октомври същата година е преместен.

Решението за основаване на окръжно класическо училище с пансион се взема на 12 юли 1881 г. на заседание на Разградския окръжен съвет в състав: окръжен управител Г. Вълчанов, училищен инспектор Сава Доброплодни, председател на окръжния съвет П. Гирганов, членове – Стефан Атанасов, Т. Стоянов, М. Малечков, кмет от градското общинско управление х. Иванчо Кулев, член Димитър Стоянов и училищните настоятели Цони Гергев, Андрей Мирчев, Иван Гьоков и Петър Кулумджиев. В Постановлението от 12 юли 1881 г. на Разградския окръжен съвет се очертава общият облик на училището пансион, построяването му, както и неговата издръжката.

В протокола от заседанието се отчита фактът, че моментът не е подходящ за построяването му веднага, защото идва зима, но много бедни ученици от окръга

изразяват желанието си да продължат своето обучение. С оглед на това Окръжният съвет взема решение със средствата от някои данъчни налози да се поддържа в гр. Разград един пансион, който за момента да се замести от един дом с наем, в който да се приемат ученици от населението на Разградски окръг, които да живеят в него и да ходят в градското училище. В протокола се посочва да се наеме един дом вместо пансион, в който да се учат учениците от бедното турско население из окръга, които са вече достойни да влязат в класическото училище Руждие. За тях се препоръчва да се наемат двама турски класически учители и един български учител, на които ще се плаща от прихода на интизапа (данък върху продаден добитък). Така се избистря идеята и решението е: пансионът да е предназначен за ученици от окръга – 20 българчета и 20 от турското малцинство. Ако родителите на децата от пансиона са заможни, те трябва да внасят 300 оки брашно, 20 оки боб, 20 оки леща, 20 оки картофи, 20 пилета, 5 оки свинско, 100 яйца, 10 оки булгур, 3 оки чисто краве масло и 5 коли дърва, добре натоварени. Помощи се приемат и от благотелни лица и общини. Всеки възпитаник на пансиона трябва да си носи 3 ризи, 3 чифта долни гащи, 2 ката горни дрехи – едни зимни и едни летни, 3 чифта чорапи, един юрган, един дюшек, една голяма възглавница и една малка.

Относно целите за основаване на окръжно училище с пансион в чл. 5 от Постановлението се упоменава, че: „Възпитаникът на пансиона е длъжен да завърши курса в III и IV клас от класното градско училище и после да служи в някоя община като учител или секретар толкова години, колкото се е възпитавал в пансиона...“ (Yavashov 1930: 214).

Училищното настоятелство се съгласява възпитаниците на разградския Батенбергски пансион да посещават класното общинско училище, докато се построи проектираното за пансион здание. За тази цел разградският управителен съвет решава да отпусне на училищното настоятелство годишна сума от 4800 лв. за увеличаването и подобрението на училищния персонал.

На 1 януари 1882 г. в Разград е открит „Батенбергски окръжен пансион“ за бедни ученици. От публикуваните пътни впечатления от Разград на Надежда Бъчварова в брой 435 на в. „Българин“ от 7 март 1882 г. става ясно, че тя е посетила на 25-26 февруари Разград и е получила информация за откриването на пансиона, както и за това, че в него са били приети 18 ученици от окръга. На 5 януари 1882 г. е направен молебен и водосвет за освещаване на пансиона, а училищният инспектор Сава Доброплодни произнася слово.

„По желание на населението Негово Височество Князът благоволил да назове новооткрития пансион „Батенбергски окръжен пансион“. При сичкото ми кратко бавене в Разград, аз все пак можах да посетя пансиона, когото намерих в такава чистота и порядък, за каквато рядко може да се мисли“ (Nauchen arhiv, RIM – Razgrad, inv. № 1).

Според сведенията на Н. Бъчварова сградата е доста голяма и удобна, спалните на учениците са просторни и заемат три стаи. Салонът, където се занимават учениците, е широк и светъл. „За дисциплината, реда и чистотата няма какво да се каже, освен похвала г-н директор Кралимарков, комуто население трябва да дължи крайна признателност“. Авторката посочва, че през февруари

1882 г. е изпратен планът за разглеждане и одобрение на новото здание на пансиона, чието изграждане скоро щяло да започне.

Откриването на сградата е през 1885 г., но липсват сведения за събитието. Подробности научаваме от възпитаниците на пансиона. Сред тях е Михаил Кубадинов, който е роден в Разград през 1865 г. Израства без баща в крайна бедност. Влиза първоначално като слуга в семейството на възрожденеца Никола Икономов-Жеравненеца, който по-късно става негов наставник и застъпник. Кубадинов участва като доброволец в Сръбско-българската война (1885 г.). Учителства в Разград, Попово и Белоградчик. Учи във Великотърновската семинария, по-късно завършва право в Лозана (Швейцария). Работи като член на Разградския окръжен съд, мирови съдия е в Тутракан, член е на Силистренския окръжен съд, прокурор, съдия и кмет на Шумен. Именно в Шумен се заема да опише своя живот – от раждането си до началото на ХХ в., като оставя 200 ръкописни страници (Kubadinov 2014).

В своите спомени Михаил Кубадинов (Angelova 2023: 1-52) описва постъпването си и живота в ученическия пансион за бедни. Той пише следното:

„В пансиона даваха ни само храна, квартира и по един калпак, на който отпред бяха зашити 4 от жълто тенеке букви Р.О.Б.П. което значеше Разградски окръжен Батенбергски пансион. Така, че като не се четат точките, се произнасяше роби, както ни наричаха и момчетата. Да, роби го четяха съучениците ни във от пансиона, но всъщност ние бяхме щастливи сираци. За горно и долно облекло нямаше, всеки сам за себе си се грижеше. А за мен се грижеха милостиви хора“ (Kubadinov 2014: 113).

Във връзка с Постановлението от 12 юли 1881 г. на Разградския окръжен съвет за построяването на училище пансион Анание Явашев описва, че на 9 февруари 1882 г. се обмисля планът на сградата и е съставен протокол с подписите на училищния инспектор Сава Доброплодни и членовете на Окръжния съвет – председателя П. Гирганов, членовете Т. Стоянов, С. Анастасов, М. Малечков, С. Ахмедов, градски общински кмет Д. Стоянов и училищни настоятели – Цони Георгиев, П. Куюмджиев и Иван Гьоков. На заседанието се разисква планът за построяването на окръжен пансион. Предвижда се зданието да бъде на два етажа, с дължина 42 метра и широчината 32 метра. В горния етаж да има салон през средата на дължината на сградата, който ще има широчина 5 метра, а останалите 20 метра ще бъдат стаи, както с едната също и с другата страна на цялата дължина на зданието ще има по 7 стаи от двете страни на салона ще има 14 стаи, които ще имат по 8 метра широчина, 6 метра дължина и 5 метра височина (Yavashov 1930: 213). Долният етаж трябва да има салон (проход) през средата на дължината също както на горния етаж, а от едната му страна да има седем стаи с равна дължина, широчина и височина, както стаите в горния етаж, а от другата страна на салона да има пет стаи, т. е. една на единия край на салона, а другата на другия край на салона, да имат двойна дължина от другите стаи. От двете страни на горния салон да има балкон и от двете страни на сградата да има две врати за вход, откъдето да се отива на горния етаж.

Протоколът от 9 февруари 1882 г. е представен в управлението на обществените сгради в София с вх. № 408 от 23 февруари 1882 г., откъдето се

изпраща до началника на Пети технически участък с молба да се предложи на архитект Фридрих Грюнангер да състави проект и сметка за направата на здание за окръжен пансион в гр. Разград, като се ръководи по изложената в приложението протокол-програма.

За повече пояснение на архитекта колко стаи и какви стаи ще трябва да бъдат предвидени в плана за бъдещето училище пансион Разградският окръжен съвет отправя писмо под № 563 от 1 април 1882 г. до началника на Пети технически участък, което съдържа нужната информация. На първия етаж на пансиона ще учат двеста ученици, които ще се поместят в четири класни отделения: в първи клас ще се поместят 70 ученици, във втори клас – 60 ученици, в трети клас – 40 и в четвърти клас – 30 ученици. Също така трябва да има учителска стая, столова и склад. На втория етаж следва да са разположени четири стаи, от които две да събират по двадесет легла, а другите две по петнадесет. Две стаи се предвиждат за медицински кабинет, една стая за физическо възпитание и библиотечен кабинет, стая за канцелария, стая на директора, една стая за обслужващия персонал и магазин. Отделно от това здание ще се направи кухня с три стаи – едната за готвене, втората за дрехите на пенсионерите и третата за баня, а под тях мазе (Yavashov 1930: 217).

От писмото става ясно, че за построяването на двуетажната сграда Разградският окръжен съвет разполага с налични средства в размер на 40 000 лв. Поради това настояват след съставянето на плана да бъде уведомен съветът каква сума ще е необходима за построяването.

В кореспонденцията между председателя на окръжния съвет в Разград и началника на Пети технически участък става ясно, че в бъдещата постройка са предвидени четири стаи за пенсионери от турското малцинство, в които да се помещават 50 ученици, като две да бъдат на горния етаж, две стаи на долния етаж и помежду им да има салон.

От преписките с Управлението на обществените сгради в София се установява, че проектът на бъдещото училище, наречено „Пансион Батенбергски” – на името на тогавашния български княз Александър I, е завършен на 31 юли 1882 г.

Проектирането на „Пансион Батенбергски” е дело на архитект Фридрих Грюнангер (1856-1929), когото разградчани познават от служенето му като градски архитект. Неговото име е свързано и с построяването на паметника Мавзолей костница на загиналите руски воители и български опълченци в чест на освобождението на Разград. Фридрих Грюнангер е вече утвърдено име в българската архитектура. Той е роден на 25 януари 1856 г. в Шесбург (Сегесвар, Зибенбюрген – днес Сигишоара, Румъния) в семейството на майстор тъкач. В периода 1871-1879 г. следва архитектура в специализирано училище по архитектура към Императорската и кралска художествена академия във Виена при проф. Фридрих фон Шмит, директор на училището. През 1879 г. пристига в Разград и работи като градски архитект. Проектира сградата на местната гимназия и двореца на княз Александър I (Областно управление) в Русе. От 1884 до 1908 г. е назначен за главен архитект към Дирекция за обществено строителство, ръководи строежа на Народното събрание, заема длъжността „архитект на строежа и поправките на княжеските сгради”, архитект при интендантството на Княжеския дворец. През 1908 г. се пенсионира с ранг „ръководител секция” в Министерството на общите сгради, пътища и благоустройство. Завръща се в Австрия и се

установява в Залцбург. Сред значимите му реализирани проекти са: 1. Главното окръжно класическо училище – „Пансион Батенберски“ (1882-1885 г.) – проектът е видоизменен при изпълнението, а в следствие на няколко по-късни ремонти е променен оригиналният интериор; 2. дворецът на княз Александър I (Областно управление) в Русе (1882 г.); 3. Съдебната палата в София (1886 г.), къщата на Бобевски в София (1886 г.) – сега не съществува, съборена е; 4. павилионът „Калпазанов-Карагъзов“ на Първото българско земеделско промишлено изложение в Пловдив (1892 г.); 5. павилионът на горите и риболовството в Първото българско земеделско промишлено изложение в Пловдив (1891-1892 г.); 6. Педагогическото училище (днес кметството) в Кюстендил (1889-1894 г.); 7. къщата на генерал-майор Данаил Николаев в София (1892 г.), днес съборена; 8. оранжерии в Царската ботаническа градина (1893 г.); 10. Княжеският дворец, София (1881-1883 г.); 11. североизточното крило на Княжеския дворец, София (1894-1895 г.); 12. Духовната академия, София (1904-1908 г.); 13. Централната синагога в София (1904-1910 г.) и др. (Panayotov 1999: 814).

На събрание на 11 септември 1882 г. на Разградския окръжен съвет е определено мястото в града, където да бъде построено училището пансион. Съгласно с Постановление № 95 от същата дата се посочва, че е избран домът на Мекере Ханъм и се задължава председателят на Разградския окръжен съвет Гирганов да влезе в споразумение за купуването му, като му се дават на разположение 1500-1600 рубли. С приближаването на есента построяването на сградата е отложено за следващата година, като строежът е отдаден на предприемач чрез публичен търг (Yavashov 1930: 219). Той е проведен на 20 април 1883 г. и строежът е възложен на разградския предприемач х. Иванчо Кулев. В договора, сключен с разградския окръжен управител на 3 юни 1883 г., изпълнителят се задължава: 1) да извърши постройката на Разградския окръжен Батенбергски пансион според плана за 65 246, 87 лв.; 2) да изкара и свърши цялото здание до 1 септември 1884 г. Въпреки сключения договор обаче поради причини, касаещи допълнителни и увеличени дейности по зданието, строителството на сградата е завършено през 1885 г. и през учебната 1885/1886 г. в нея започват учебните занятия.

Проектът е видоизменен при изпълнението си. Замисълът на новата училищна сграда да служи и като пансион (общезитие) не се осъществява и поради недостиг на учебни помещения се използва само за училище. Постройката заема площ от 874 кв.м с дължина 46 м и ширина 19 м. На първия етаж са разположени осем учебни стаи и две по-малки помещения от задната страна. От главния вход се влиза във фойе и срещу него е стълбището, което води до втория етаж. Разположението на стаите в него са почти аналогични – 8 учебни стаи и две помещения. Общо сградата има 20 помещения. Анание Явашов пише: „Поради това, че стаите на гимназията първоначално са били предвидени за спални и трапезарии в пансион, те не са твърде удобни за учебни стаи, в които да се водят занятия“ (Yavashov 1930: 221). Така решението на Разградския окръжен управителен съвет да поеме издръжката на пансион с около 200 възпитаници остава нереализирана, а в ангажиментите на съвета остава издръжката на Разградската окръжна гимназия.

В началото на учебната 1885/1886 г. е тържественото откриване на новата сграда. През тази година е разрешено и откриването на шести клас към

Разградското окръжно училище. Директор на шестокласната гимназия става Радко Радославов. Той е роден в Златарица, Еленско, в семейство на земеделец. Брат е на Минко Радославов. През 1852 г. учи в килийно училище при Иван Момчилов в Елена; през 1854 г. – в гръцко училище в Търново; през 1855 г. – в Шумен при С. Доброплодни. С помощта на Пандели Кисимов продължава образованието си в гимназия в Прага, но поради заболяване не завършва, завръща се и работи като учител в Златарица (1859 г.). През 1859-1860 г. чрез съдействието на английския мисионер д-р А. Лонг учи в протестантски колеж на о. Малта. Завръща се и работи отново като учител в Лясковец и Горна Оряховица. От 1875 г. е главен учител в Дряново. Основател и председател е на местния революционен комитет. Участва в подготовката на Старозагорското въстание през 1875 г. През април 1876 г. е арестуван и затворен в Търново, където дочаква Освобождението на България. През 1878 г. става първият кмет на Горна Оряховица. Известно време работи като учител в Търговската гимназия в Свищов. Умира във Велико Търново (Angelova 2022: 24).

По същото време окръжен инспектор е Анание Явашев. Учителският състав е: Ст. Дербеев, Хр. Сапов, Й. Богданов, Д. Димов, Г. Дойчинов, В. Узунов, К. Сапунджиев, Й. Рашев, А. Шулговский, А. Беров. През учебната година са записани 230 ученици. Когато започва Сръбско-българската война (1885 г.), някои от учителите заминават като доброволци на фронта. С тях тръгват и по-големите ученици от 5 и 6 клас. Учебните занятия са прекъснати и са възобновени отново в началото на 1886 г. след завръщането на доброволците (Ivanov 1978: 13).

На 7 май 1902 г. училището е преименувано на **„Екзарх Йосиф I“**. През 1973 г. зданието е обявено за недвижима културна ценност, категория „местно значение“ с архитектурна стойност.

Построяването на нова монументална сграда, първоначално предвидена за класическо окръжно училище с пансион, става възможно благодарение на разградската общественост и личната инициатива на ръководителите на учебното дело през този период. Сградата е интересен пример на следосвобожденската архитектура по българските земи. Архитект Венелин Пенев пише в брой 150 на в. „Ново Лудогорие“ от 23 декември 1976 г.: „В стилово отношение гимназиалната сграда е благоприятно съчетание на готически и ренесансови изразни средства от съдържаната, но силно въздействаща нидерландска архитектура“ (Ivanov 1978: 12).

В паметта на разградчани зданието е символ на образователното дело след Освобождението. В наши дни в нея се помещава Гимназията за преподаване на чужди езици – ГПЧЕ „Екзарх Йосиф“, гр. Разград (Обр. 1).

Обр. 1. Сградата на ГПЧЕ „Екзарх Йосиф“ – гр. Разград

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Angelova 2003:** Angelova, R. Razvitie i deynost na Narodnata partiya (1894-1911). Veliko Tarnovo: Faber [Ангелова, Р. Развитие и дейност на Народната партия (1894-1911). Велико Търново: Фабер].
- Angelova 2008:** Angelova, R. Nova balgarska istoriya. Lektsionen kurs. Veliko Tarnovo: Faber [Ангелова, Р. Нова българска история. Лекционен курс. Велико Търново: Фабер].
- Angelova 2022:** Angelova, R. Protestantkiyat kolezh na ostrov Malta i negovite balgarski vazpitanitsi (1846-1861). // SocioBrains ISSN 2367-5721 (online), Journal homepage: www.sociobrain.com publisher: smart ideas – wise decisions, ltd., Sofia, Bulgaria issue 90, february 2022 <http://sociobrain.com/website/w1465/file/repository/3._Rositsa_Angelova_2.pdf (status 12.09.2023)> [Ангелова, Р. Протестантският колеж на остров Малта и неговите български възпитаници (1846-1861). // SocioBrains ISSN 2367-5721 (online), Journal homepage: www.sociobrain.com publisher: smart ideas – wise decisions, ltd., Sofia, Bulgaria issue 90, february 2022].
- Angelova 2023:** Angelova, R. Razgradski vazpitanitsi na shveysarski uchebni zavedeniya (kraia na XIX i nachaloto na XX vek). – V: Materiali ot Natsionalna nauchna konferentsiya na RIM-Razgrad. Veliko Tarnovo (pod pechat) [Ангелова, Р. Разградски възпитаници на швейцарски учебни заведения (края на ХХ и началото на ХХ век). – В: Материали от Национална научна конференция на РИМ-Разград. Велико Търново (под печат)].
- Boseva 2003:** Boseva, M. Vremennoto rusko upravlenie v Razgrad. – Vav: Voennite deystviya na iztochniya otryad po vreme na Rusko – turskata osvoboditelna vojna 1877-1878 i Osvobozhdenieto na Razgrad“. Sastavitel Ivanova, E. Razgrad: Istoricheski muzei Razgrad [Босева, М. Временно руско управление в Разград. – Във: Военните действие на източния отряд по време на Руското-турската война 1877-1878 и

- Освобождението на Разград. Съставител Иванова, Е. Разград: Исторически музей – Разград].
- Dulev 2017:** Dulev, D. Oshte neshto za razgradskite generali i tehните razgradski sapруги. // Ekip 7, 06 February 2017 <https://archive.ekip7.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=21166 (status 11.09.2023)> [Дулев, Д. Още нещо за разградските генерали и техните съпруги. // Екип 7, 6 февруари 2017 г.].
- Entsiklopediya 1988:** Entsiklopediya Bulgarskata vuzrozhdenska inteligentsiya. Sofia: D-r M. Drinov [Енциклопедия Българската възрожденска интелигенция. София: Д-р М. Дринов].
- Ivanov 1978:** Ivanov, I. Razgradska gimnaziya prez perioda 1978-1917. Кн. 2. Razgrad: Politehnicheska gimnaziya “N. Y. Vaptsarov” [Иванов, И. Разградска гимназия през 1978-1917. Кн. 2. Разград: Политехническа гимназия „Н. Й. Вапцаров“].
- Kubadinov 2014:** Kubadinov, M. Demon strashen me presledva. Belezhki po moeto rodonachalie“. – V: Doynov, P. Biblioteka “Ludogorie”. Кн. 9, Razgrad [Кубадинов, М. Демон страшен ме преследва. Бележки по моето родоначалие. – В: Дойнов, П. Библиотека „Лудогорие“. Кн. 9, Разград].
- Nauchen arhiv, RIM – Razgrad, inv. № 1:** Nauchen arhiv RIM – Razgrad. F. Dimitrov. – Periodichen печат) [Научен архив, РИМ – Разград, инв. № 1. Ф. Димитров. – Периодичен печат].
- Ochertsi 1985:** Za teb, mili rode... Ochertsi za zasluzhili deytси na izkustvoto i kulturata – doprinesli za duhovnoto izvisyavane na Razgradski okrag. Sbornik. Sofia: Otechestven front [За теб, мили роде... Очерци за заслужили дейци на изкуството и културата – допринесли за духовното извисяване на Разградски окръг. Сборник. София: Отечествовен фронт].
- Paskaleva 1984:** Paskaleva, V. Balgarkata prez Vazrazhdaneto. Sofia: Otechestven front [Паскалева, В. Българката през Възраждането. София: Отечествовен фронт].
- Stoykov 1968:** Stoykov, H. Prosvetnoto delo v Razgrad prez Vazrazhdaneto. Razgrad: Balgarsko istorichesko druzhestvo [Стойков, Х. Просветното дело в Разград през Възраждането. Разград: Българското историческо дружество].
- Tanchev 1994:** Tanchev, I. Balgarskata darzhava i uchenieto na balgarite v chuzhbina 1879-1912. Sofia: Akademichno izdatelstvo “Prof. M. Drinov” [Танчев, И. Българската държава и учението на българите в чужбина 1879-1912. София: Академично издателство „Проф. М. Дринов“].
- Yavashov 1930:** Yavashov, A. Razgrad. Negovoto arheologichesko i istorichesko minalo. Sofia: Pridvorna печатница [Явашов, А. Разград. Неговото археологическо и историческо минало. София: Придворна печатница].